

Nr 555

Av herrar Lindblad och Axelson, *angående förmånerna till de värnpliktiga, m. m.*

(Lika lydande med motion nr 655 i Andra kammaren)

Värnpliktssystemet torde för överblickbar framtid vara den ändamålsenligaste uttagningsmetoden för huvuddelen av personalen vid försvaret även om ökad specialisering förstärker betydelsen av den fast anställda personalen.

Men värnpliktssystemet måste sannolikt ändras i takt med att ökade krav ställs också på poster som besätts med värnpliktiga. Tekniska kunskaper blir allt viktigare men också förmåga till självständiga beslut då utspridda små enheter fordrar långt större decentralisering av ansvar än som behövdes tidigare.

Försök med s. k. differentierad värnplikt pågår, och 1966 års värnpliktskommitté har bland sina uppgifter bl. a. att undersöka sådana förändringar i uttagningsystemet och utbildningslängden som kan ge samma totalresultat för försvaret men med användande av ett lägre antal utbildningsdagar.

Den principiella frågan som möter vid en fortsatt strävan till anpassning av utbildningstiden till respektive uppgifts behov är hur en längre gående differentiering påverkar värnpliktsidén. Om värnpliktiga med olika utbildning, yrkesinriktning och allmänna personliga färdigheter ges märkbart olika utbildningstid, kommer då de som tjänstgör längre tid än andra att känna sig orättvist behandlade? Ligger inte i den allmänna värnpliktens idé att alla skall ha lika lång utbildningstid med förlängning endast för dem som får befälsutbildning?

Den allmänna värnplikten är ett avgörande led i strävan att göra försvaret till hela folkets angelägenhet, inte något som kan överlåtas på en begränsad yrkesgrupp. Genom 1900-talets erfarenheter av "totalt" krig står det dock klart att också civilbefolkningen berörs direkt av krigshandlingar, varför totalförsvaret i princip omfattar alla även icke värnpliktsutbildade. På samma sätt som värnpliktsutbildningen skärskådas bör därför också utbildningsbehovet för uppgifter inom de civila totalförsvargrenarna sättas in i ett sammanhang som utnyttjar hela folkets värnkraft.

Tanken bakom den allmänna värnplikten kan inte primärt vara att alla gör lika lång tid, snarare är avsikten att envar skall anförtros en för honom lämpad uppgift och få utbildning för att klara denna. När någon fått till-

räcklig utbildning för sin specifika uppgift är det inte rimligt att låta honom stanna kvar i utbildningsapparaten enbart för att han skall få samma antal utbildningsdagar som andra med andra utbildningsbehov. Det vore slöseri med resurser både direkt i försvaret och genom att frånvaron från yrkeslivet förlängs mer än nödvändigt. Till detta kommer de negativa effekterna på trivsel och förtroende inom försvaret som lätt följer av att man låter värnpliktiga vara inkallade längre tid än som åtgår för effektiv utbildning.

En organisation som sedan ett 15-tal år förordat differentierad värnplikt är Folkpartiets ungdomsförbund. I förbundets nuvarande värnpliktsprogram uttrycks detta bl. a. så:

Man måste låta effektivitet och ekonomi resultera i s. k. differentierad värnplikt, d. v. s. att utbildningstidens längd anpassas till uppgiftens art. En likartad grundutbildning, sannolikt också avslutande samövning i krigsförband, är behövlig. Men däremellan kan man anpassa tiden till vad respektive utbildning innefattar. Sveriges internationellt sett korta värnpliktstid medför uppenbarligen svårigheter i fråga om utbildning av värnpliktiga för kvalificerade uppgifter, t. ex. av teknisk art. Samtidigt är det svårt att tro att enklare uppgifter måste ta så lång tid som nu i anspråk.

Likställighetskravet får inte resultera i att försvaret inte kan anpassa utbildningstid efter behov. Inom samma totalantal värnpliktsdagar, omkring 15 miljoner per år, står rimligen stora effektivitetsvinster att erhålla om tiden får varieras. Jämlikhetskravet får heller inte drivas så att värnpliktskontingentens storlek låses vid nuvarande storlek t. ex. i ett läge då större effekt skulle nås om försvaret fick ökad materiel på den personella numerärens bekostnad. För "rättvisans" skull bör heller inte värnpliktiga användas för uppgifter som inte tjänar något utbildningssyfte. Värnpliktiga skall inte vara en billig arbetskraftstillgång för myndigheter. Samhället är mer betjänt av att sådana värnpliktiga fullgör sina civila arbeten och myndigheterna anställer permanent personal, som självfallet kan bli mer effektiv än korttids-tjänstgörande värnpliktiga.

Folkpartiets landsmöte 1967 uttalade att "uppgiftens art skall bestämma utbildningstiden, varför denna bör kunna differentieras".

Sedan fyra år pågår också utredningen om handräkningsvärnpliktiga. Den har bl. a. avlämnat betänkande om att ersätta värnpliktiga i mässar med anställd personal. Försvarsministern uttalade sig i fjolårets statsverksproposition positivt om en sådan övergång och riksdagen instämde. Redan under 1950-talet hade riksdagen för övrigt uttalat principen att värnpliktiga inte skall få användas som arbetskraft vid mässar. Det reella i sammanhanget inträffar dock först när medel beviljas för att anställa fast personal, och ännu finns inga tecken på när så kan ske. Totaleffekten blir av allt att döma en inte obetydlig samhällsekonomisk vinst, och det är angeläget att denna inte förhindras av ett mer begränsat statsfinansiellt synsätt som leder till fortsatt användande av värnpliktiga för arbetsinsatser utanför det utbildningsmässigt behövliga. Det är angeläget att principen om värnpliktstid som utbildning för uppgifter inom totalförsvaret slås fast: det måste leda till

att värnpliktiga inte blir mässpersonal, expeditions- och handräckningspersonal mer än som betingas av utbildning till motsvarande uppgifter vid beredskap och krig, flygtekniker i större omfattning än som behövs inom den mobiliseringsbara basorganisationen, isbrytar- och sjömätningarfartygsbesättningar.

Utredningen om handräckningsvärnpliktiga beräknas slutföra sitt arbete under 1970. Det är angeläget att riksdagen därefter snarast möjligt får en tidsplan som anger takten för överföring av nuvarande arbetsuppgifter från värnpliktiga till anställd personal.

Ersättning åt värnpliktiga

Ett ja till differentierad värnplikt gör det ännu angelägnare än eljest att ge rimliga ekonomiska villkor åt de värnpliktiga. Man kan uttrycka det så att försvarskostnaderna bör fördelas jämnare så att inte de värnpliktiga får dra en alltför stor del av bördan genom att tvingas sänka sin standard mycket drastiskt under tjänstgöringstiden. Två kronors höjning av dagersättningen på tio år innebär förmodligen att de värnpliktiga snarast fått sin standard relativt försämrad under 1960-talet.

Tas hänsyn till naturaförmåner och frånvaron av skatt synes en fördubblad dagpenning, tio kronor, innebära en standard motsvarande en månadsinkomst på omkring 1 000 kronor. Den nivån bör nås de närmaste åren, och en fortsatt höjning bör inplaneras. Av särskild betydelse är ett rejält utrykningsbidrag till alla värnpliktiga — ty efter utryckningen och fram till första avlöningen ligger för de flesta betydande utgifter för mat, logi och inte sällan inköp av utrustning för det fortsatta yrket.

En glädjande renoveringsaktivitet har under några år moderniserat en stor del av det kasernbestånd som i allmänhet hade använts oavbrutet sedan seklets början. Renoveringstakten blir hög även nästa budgetår, och det är angeläget att den inte minskar förrän hela kasernbeståndet är moderniserat. Därnäst i tur bör stå andra under lika lång tid nedslitna byggnader för de värnpliktigas dagliga liv: matsalar, sjuklokaler, gymnastik- och motionslokaler, marketenterier och undervisningslokaler. Även lägerplatser behöver rustas upp.

Särskild vikt bör läggas vid trivselanordningar för värnpliktiga i isole-ring, t. ex. på öar och fartyg. Dessa har svårt att tillgodogöra sig vad som beslutas för förband i och nära tätorter. Det blir en fråga om uppslagsförmåga och handlingsfrihet för förbandscheferna för att kompensera. Om man t. ex. av utrymmesskäl inte kan ta civila kläder på marinens fartyg bör de värnpliktigas civila utrustning på annat sätt transporteras till de hamnar där fartygen lägger till. Annars blir rätten att bära civila kläder i praktiken upphävd för dessa värnpliktiga.

Resor

Genom befolkningsutvecklingen men också genom hög försvarsprioritering av Norrland och Gotland har efter hand ett ökat antal värnpliktiga utifrån tillförts utbildningsenheter i dessa områden. Särskilt Storstockholmsområdet men också Västkusten sänder på detta sätt värnpliktiga långa sträckor. En ökning av antalet fria resor har skett, men ännu bara en per månad. Den som företar flera resor, alltså på egen bekostnad, ställs i en mycket svår situation om man bara har dagpenningen att ta av. Till detta kommer lång restid. Under senare tid har permissionsresor med flyg organiserats med chartrade civila och militära flygplan. Gotland och övre Norrland har fått del av försöken. Förbanden i Östersund och Västernorrlands län bör också vara med i bilden så snart som möjligt. De värnpliktiga som skall från Östersund till västra Götaland tvingas i dag till en besvärande omväg. Undersökningar på förläggningssorter med många långväga värnpliktiga visar betydande anpassningsproblem, trots lovvärda rekreations- och förströelseinitiativ t. ex. i Boden och i Östersund. Man kan inte lasta över ansvaret på kommunerna, utan staten måste ge dessa förband resurser för intensifierad personalvård. Flera och snabbare resor samt ökade trivselanslag för långresande värnpliktiga är starkt motiverade även om flera fria resor för övriga värnpliktiga skulle dröja.

Trivselanordningar

I dag ges tämligen blygsamma statsanslag till de värnpliktigas trivsel. För inredning av dagrum etc. har man till viss del kunnat lita till frivilliga bidrag, något som underlättats av förbandens starka lokala förankring. Till stor del är det lägerkassor och liknande medel som får betala anordningar för de värnpliktiga. Det är pengar som främst kommer genom överskotten vid marketenterier, inte sällan flera tiotusentals kronor per år vid varje förband. Man kan ifrågasätta det rimliga i att marketenterirörelser skall drivas med så stora vinster. De är ju till för att betjäna de värnpliktiga och har monopol inom förläggningssområdet. Borde man då inte nöja sig med kostnadstäckning? I realiteten subventionerar försvaret den anställda personalens mässrörelser. Bör man då inte nöja sig med att de värnpliktiga betalar självkostnadspris på marketenteritjänsterna?

Medel till trivselanordningar bör i stället väsentligen bygga på direkta anslag som då behöver ökas. Dispositionen av dessa bör till stor del bestämmas av förbandsnämnden. Nuvarande lägerkassor har till ringa del ställts till nämndernas förfogande, främst med ett resonemang som går ut på att en årsklass värnpliktiga inte bör kunna göra av med en hel kassa som till stor del tjänats in av tidigare årsklasser. Med direkta anslag bortfaller det argumentet. Man når då också att förbandsnämnderna får större handlingsmöjligheter än i dag, vilket bör göra valen av funktionärer dit till en angelägnare fråga för de värnpliktiga.

Att välja funktionärer

Det är viktigt att de värnpliktigas val upplevs som verkliga, d. v. s. att de värnpliktiga fått möjlighet att lära känna kandidaterna. Sker valen kompanivis bör de inte komma förrän efter så många veckor att man hunnit lära känna varandra. Valen kan komma tidigare om mindre enheter nominerar var sin kandiat och denne sedan utfrågas inom kompaniet före valet.

Denna metod blir än mer befogad vid val där hela förbundet deltar, ty där kan det inte bli fråga om att alla känner alla. Den i år införda värnpliktsriksdagen har ett ombud per förband. Valen av dessa tycks i många fall ha ägt rum utan att de värnpliktiga känt sig informerade om kandidaterna. Det bör övervägas om de politiska ungdomsförbunden eller grupper vid förbundet bör få framträda inför de värnpliktiga redan under tjänstetid, då det visat sig att möten på kvällstid efter tjänsten inte når särskilt många värnpliktiga. Informationssammanskomster kan dock inte gärna göras obligatoriska; demokratiska val får inte uppfattas som ett tvång.

Med hänvisning till ovanstående hemställes,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t begär en tidsplan för utbyte av värnpliktiga i arbete utan militär utbildningsmotivering mot fast anställd personal,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t begär att nästa försvarsutredning även får i uppdrag att ge en plan för ökning av värnpliktsersättning till en nivå som inklusive naturaförmåner medger en standard motsvarande en lön av 1 500 kr./mån i 1970 års penningvärde,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t begär att nästa försvarsutredning överväger fria hemresor för värnpliktiga med företräde för lösningar som underlättar för värnpliktiga med tjänstgöring på långt avstånd från hemorten,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t begär att nästa försvarsutredning utöver kvarstående orenoverade kaserner inventerar nybyggnads- och renoveringsbehovet i fråga om övriga byggnader för värnpliktiga,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t begär att nästa försvarsutredning lämnar förslag till anslag för trivselanordningar m. m. vid förbanden så att behovet av marketenteriöverskott minskar samtidigt som en utbyggnad av trivselanordningarna kan ske, särskilt inom övre och nedre Norrlands militärområden och Gotlands militärkommando, samt

att riksdagen uttalar sig för åtgärder som underlättar kandidatpresentationer inför val av värnpliktigas funktionärer och ombud.

Stockholm den 28 januari 1970

Hans Lindblad (fp)

Anders Axelsson (fp)